

FORME ALE DIGLOSIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Marta ISTRATI*Catedra Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică*

The term bilingualism is typically used to describe the two languages of an individual. When the focus changes to two languages in society, the term often used is **diglossia**. Ferguson (1959) first described diglossia in terms of two varieties of the same language (dialects). Fishman (1972, 1980) extended the idea of diglossia to two languages existing side by side within a geographical area. Ferguson's original description distinguishes between a high language variety (called H) and a low variety (called L). Different languages or varieties may be used for different purposes.

Dacă membrii unei comunități ar face uz, în toate circumstanțele, de aceleași coduri sau subcoduri lingvistice, descrierea sociolingvistică a acesteia ar fi mult mai simplă. Cât de surprinzător n-ar părea, dar aproape o jumătate din populația lumii este bilingvă, fapt logic, deoarece pe pământ sunt 3 000-5 000 de limbi/dialecte și doar în jur de 200 de țări [1]. Deci reala complexitate a situațiilor nu este de neglijat și enumerarea a doar câtorva factori, care complică caracterizarea și tipologizarea acestora (aplicabili și conjuncturii din Republica Moldova), este suficient de convingătoare:

- există un număr impunător de persoane care aparțin nu uneia, ci mai multor comunități lingvistice;
- sunt frecvente cazurile când vorbitorii unei singure limbi dețin competența de înțelegere orală sau/și scrisă a altor limbi/varianțe de limbă;
- majoritatea oamenilor sunt capabili a utiliza, conform împrejurărilor, diverse forme ale aceleiași limbi;
- cei care nu utilizează activ formele de acest tip, le înțeleg totuși, deoarece au ocazia să le audă în mod sistematic etc.

Sumara descriere a unor situații lingvistice, caracteristice Republicii Moldova, ar trebui să înceapă de la cazurile de monolingvism. În pofida aparentului simplism al fenomenului, determinat de semnificația etimologică a termenului, monolingvismul în formă pură, ce presupune utilizarea unui singur cod lingvistic în toate domeniile vieții, este, de fapt, o situație inaplicabilă unui individ, care joacă mai mult decât un rol social, prin urmare, majorității membrilor unei comunități. Este evident că și vorbitorii unei singure limbi utilizează în comunicarea verbală subsisteme ce se deosebesc mai mult sau mai puțin, atât la nivelul micro al utilizării individuale, cât și la cel macro al întrebuirii sociale.

Anume pentru cazul dat, de ierarhizare funcțională a mai multor variante ale aceleiași limbi, este adecvat termenul **diglosie**, utilizat prima dată de elenistul francez Jean Psichari în 1928 și teoretizat de Charles Ferguson în 1959. Cu toate că A.de Vicenz, H.Kloss, J.Gumperz, J.Fishman [2] au extins definiția lui Ferguson în sensul includerii tuturor situațiilor în care există specializarea funcțională, indiferent dacă variantele coexistente aparțin aceleiași limbi sau reprezintă limbi diferite (înrudite sau nu), imperativele propuse de Ferguson (existența unei variante H, utilizată cu funcție oficială, și a unei variante L. familiale) s-au păstrat în toate definițiile ulterioare [3].

Există însă atâtea diverse posibilități de simbioză între multiplele forme ale aceleiași limbi, încât fenomenul diglosiei poate fi scindat în mai multe tipuri [4]. Se vor enumera, în cele ce urmează, formele de diglosie caracteristice Republicii Moldova.

1. O formă de diglosie, condiționată social, foarte răspândită în Republica Moldova, caracterizează persoanele supuse migrației interne, din zonele rurale în cele urbane. Schimbul poziției sociale și a mediului va determina modificarea comportamentului lingvistic – se va conștientiza necesitatea de a utiliza varianta lingvistică urbană în locul celei rurale, cauzată nu atât de diferențele lexicale care, în fond, nu sunt suficient de mari pentru a împiedica înțelegerea reciprocă dintre indivizii în cauză și noul grup lingvistic, ci de dorința să se integreze, să se „dizolve” în masa vorbitorilor.

În cazul diglosiei de acest tip, variantele utilizate ale limbii sunt supuse unei ierarhii funcționale similare celei descrise de Ferguson.

Forma dialectală maternă, care, după Ferguson, poate fi numită varianta L (<engl. „low” = de jos), se va

utiliza în comunicarea familială, individul fiind capabil s-o păstreze toată viața și s-o transmită copiilor săi, evident într-o formă deja supusă interferențelor. Este cert că factorii care pot condiționa „regresia” acestei variante există (căsătoriile mixte, studiile, traiul într-o comunitate lingvistică străină), dar, de obicei, astfel de stări diglosice sunt relativ stabile [3].

Pentru indivizii în cauză, limbajul vorbit urban, va juca rolul unei limbi H (<engl. „high” = superior), deținând funcții sociale.

Acest tip de diglosie este determinat deci de coexistența a două subsisteme înrudite, complementare funcțional.

Activitatea profesională a individului poate cauza apariția încă a unui subsistem, care va fi utilizat în contexte sociale stabile.

2. O altă formă de diglosie, de această dată condiționată teritorial, este în cazul unei complementarități a variantei dialectale materne cu o altă formă neliterară a aceleiași limbi, dar supradialectală (în Republica Moldova o astfel de formă este cea din centrul țării).

Doar anumite pături ale societății sunt supuse acestui tip de diglosie, iar dintre acestea o parte pot ajunge să asimileze și să utilizeze, dacă o cere statutul lor social, limba literară, repartizând astfel cele trei subsisteme pentru domeniile familial (forma dialectală), social (variantea vorbită supradialectală) și, respectiv, profesional (limba literară, mai ales, pentru comunicarea scrisă).

3. Diglosia este foarte răspândită în zonele rurale în următoarea formă: individul achiziționează, ca variantă primară, dialectul teritorial, utilizându-l apoi cu funcție familială și chiar socială – aceasta fiind limba L, după Ferguson [3]. Mai rar în familie, dar, de obicei, datorită unei achiziții formale [5] în timpul studiilor (mai ales dacă acestea nu se limitează la cele medii), individul învață limba literară și o utilizează activ cu funcții oficială și profesională.

Nivelul de dezvoltare economică și culturală a localității rurale influențează direct ponderea numerică a păturii sociale reprezentative pentru acest tip de diglosie.

Astfel, persoanele diglosice pot transmite aceeași informație făcând uz de oricare dintre cele două subsisteme, excepție ar face informația din domeniul științific, care poate fi transmisă doar în limba literară, deoarece terminologia dată lipsește în varianta dialectală.

Anume această situație lingvistică corespunde totalmente următoarei caracterizări a diglosiei oferite de Ferguson: varianta H este considerată mai prestigioasă de către vorbitori; tradiția impune utilizarea variantei H în creații literare; H este achiziționată mai ales cu mijloacele educației oficiale; în toate limbile varianta H beneficiază de studii descriptive și normative; posibilitatea utilizării unor forme de comunicare intermediare între H și L, precum a împrumuturilor reciproce, conferă diglosiei o anumită stabilitate; structurile gramaticale ale variantelor H și L prezintă diferențe apreciabile; în partea comună a vocabularului variantelor H și L pot fi identificate multe elemente lexicale perechi, existând însă și părți complementare; pot fi descoperite diferențe și între sistemele fonetice ale H și L. [3, p.235].

4. După caracterizarea inițială a diglosiei de către Ferguson, Fishman recunoaște mai multe tipuri de relații lingvistice între variantele H și L, exemplificând următoarele patru configurații posibile [6]:

1. H este limbă „clasică”, L este limbă vernaculară, amândouă fiind înrudite.
2. H este limbă „clasică”, L este limbă vernaculară, cele două nefiind înrudite.
3. H este limbă scrisă/oficială, L este limbă vernaculară, limbile nefiind înrudite.
4. H este limbă scrisă/oficială, L este vernaculară, limbile fiind înrudite.

Forma de diglosie care corespunde ultimei configurații este foarte răspândită în zonele urbane din țara noastră. Vernaculara este varianta nonstandard, colocvială, care servește la comunicarea în interiorul familiei, cu prietenii etc. și are un grad redus de normare [7]. Acest limbaj urban a rezultat din melanjul diverselor forme dialectale aduse de populația rurală și a interferențelor din limba rusă cu formele literare. Această limbă L este în distribuție funcțională cu limba literară, formă oficială, normată și prestigioasă, numită conform terminologiei tradiționale – varianta H.

Tipul dat de diglosie caracterizează mai frecvent indivizii originari din păturile sociale neinstruite, care în urma studiilor, au acces la alte clase sociale, dar continuă să utilizeze vernaculara în comunicarea cu familia, rudele, unii prieteni, față de care îndeplinesc vechiul rol social. Ponderea funcțională a fiecărei variante va

depinde, desigur, de conștiința lingvistică a fiecărui individ.

5. Există încă un tip de diglosie, condiționată de coexistența mai multor subsisteme funcționale ale limbii literare. Individul, în acest caz, posedă și utilizează, cel puțin, stilurile colocvial și cel scris ale formei normate, oficiale, la care se pot adăuga și alte stiluri funcționale, numărul cărora depinde de originea și statutul social, gradul de instruire și profesia vorbitorului.

O concluzie firească este aceea că suma subsistemelor și sistemelor lingvistice deținute de individ este cu atât mai mare, cu cât mai multe etape parcurge evoluția poziției sale sociale.

Astfel, un intelectual provenit dintr-o localitate rurală poate poseda mai multe subcoduri lingvistice decât unul a cărui origine socială este o familie de intelectuali urbani.

Fără pretenții de exhaustivitate, clasificarea de sus vizează doar cetățenii monolingvi, vorbitori de română.

Situația lingvistică se complică, evident, dacă diglosia este însoțită de bilingvism.

În acest caz, de asemenea, pot fi definite câteva tipuri.

1. Structura cea mai simplă presupune coexistența a două limbi literare – situație tipică de bilingvism (care, desigur, poate fi coordonat sau compus, natural sau voluntar, echilibrat sau compus, semilingvism etc.) [5]. Bilingvismul diglosic caracterizează situația în care funcțiile sociale ale celor două limbi sunt complementare [1].

Această formă de bilingvism este reprezentată de păturile intelectuale ale Republicii Moldova, în special, de generațiile care și-au făcut studiile în perioada sovietică, dar și de persoane mai tinere, a căror bilingvism este însă de natură voluntară, și nu determinat de o politică lingvistică de asimilare.

2. Modelul de mai sus poate fi completat de o situație diglosică propriu-zisă, în cazul persoanelor ce utilizează și o formă dialectală a limbii materne. Astfel, intelectualii de origine rurală, de exemplu, vor întrebuința, în mod concurent, variantele literare ale limbilor română și rusă, cu funcții socială și profesională, iar ca limba L va activa dialectul.

Această formă reprezintă deci coexistența diglosiei și a bilingvismului.

3. Asemănătoare formei anterioare este și situația lingvistică din localitățile urbane, în care funcțiile dialectului sunt îndeplinite de limbajul curent, nonstandard, specific prin utilizarea simultană a dialectismelor, arhaismelor, împrumuturilor și neologismelor, precum și a calchierilor după limba rusă – structură eterogenă, în care gradul abaterilor de la normă depinde de nivelul intelectual al vorbitorului.

4. Alteori situația de bilingvism este complicată de distribuția diglosică dintre forma orală a limbii literare ruse și o variantă dialectală a acesteia, supusă multiplelor interferențe din alte limbi (de exemplu, ucrainena), determinate teritorial sau/și istoricește. De obicei, această formă lingvistică este asimilată primar, iar variantele, mai mult sau mai puțin apropiate de limbile literare rusă și română, sunt achiziționate în timpul studiilor sau a activității profesionale.

Se întâlnesc însă și cazuri inverse: forma regională a limbii ruse poate fi învățată ulterior, în urma căsătoriilor mixte, de exemplu, sau a trecerii în comunitatea lingvistică respectivă.

5. Nu pot fi ignorate cazurile mai rare, dar interesante, de trilingvism completat de diglosie. Facem abstracție de competențele lingvistice în ceea ce privește limbile moderne, achiziționate prin instruire formală sau voluntară, chiar dacă acestea sunt utilizate curent datorită activității profesionale. Se discută deci situațiile când cele trei idiomuri sunt asimilate în urma apartenenței la trei comunități lingvistice (de exemplu, copiii din familiile ruso-ucrainene, care își fac studiile în școli naționale).

Pe lângă faptul că între limba română și celelalte două limbi se pot stabili relații diglosice, prima comportând funcție socială, individul e în stare să asimileze și o variantă nonstandard a limbii române.

Totuși, la individul bilingv (trilingv) limba secundară poate înlocui cunoașterea și utilizarea unui stil funcțional al limbii materne. Astfel, dacă limba familiei este cea rusă, iar în cadrul activității de învățare și profesionale va fi utilizată limba română, din uzul lingvistic al individului poate lipsi varianta nonstandard (colocvială) a limbii române. Viceversa situației (întrebuințarea formei uzuale a românei și a rusei cu funcții oficiale) poate avea drept consecință necunoașterea limbii române literare.

Fie și numai descriptivă (fără a face apel la astfel de noțiuni aferente ca amenajament, politică și planificare lingvistice, ideologie și conflict diglosic etc.), această prezentare generală a unor trăsături și tipuri ale fenomenului *diglosiei* din Republica Moldova este un prim-pas în acest domeniu, deoarece nu există încă o lucrare întemeiată pe o riguroasă examinare a subiectului.

Însă și într-o asemenea lumină, devine limpede că încercarea de a realiza o descriere sociolingvistică a

situației din republică, făcându-se uz doar de termenul „bilingvism”, va fi schematică și lacunară.

Referințe:

1. Romaine Suzanne. Bilingualism. Second Edition. - Blackwell: Oxford UK and Cambridge USA, 1995. - 230 p.
2. Fishman J. The sociology of language: an interdisciplinary social science approach to language in society // Проблемы зарубежной социолингвистики / Ред. Ф.М. Березин. – Москва, 1976. - 334 p.
3. Ferguson Charles A. Diglossia // Hymes, Dell. Language in Culture and Society. - New York: University of Pennsylvania, 1964. - 633 p.
4. Туманян Э.Т. Язык как система социо-лингвистических систем. Синхронно-диахроническое исследование. - Москва: Наука, 1985. - 248 с.
5. Baker Colin. Foundations of bilingual education and bilingualism. - Clevedon. Philadelphia. Adelaide: Multilingual Matters Ltd, 1993. - 379 p.
6. Ionescu-Ruxăndoiu L., Chițoran D. Sociolingvistica. Orientări actuale. - București, 1975. -296 p.
7. Dabène Louise. Repère sociolinguistique pour l'enseignement des langues: Les situations plurilingues. - Paris: Hachette, 1994. - 191 p.

Prezentat la 10.01.2008